

translokation.¹⁾ Denne begivenhed har selvfølgelig givet hendes dyrkelse en oplussen. Imidlertid viste Poul Nørlund i sin bog »Gyldne Altre«, at hun som helgeninde endnu tidligere optrådte i Danmark.²⁾ Hun og den orientalske helgeninde Tekla findes nemlig fremstillet på Lisbjergaltret, som Nørlund daterer til 1150.

Da det endvidere ser ud til, at kirkegårde ikke anlagdes uden ved kirker, ikke ved kapeller, må man vel slutte, at den romanske kirke på kapellet er en St. Brigidas (St. Birgittes) kirke. Da den åbenbart kun er benyttet en kortere tid – indtil Thorstrup romanske kirke byggedes, eller St. Birgittes menighed blev henlagt dertil, har kapelbanken vel henligget øde, til der i gotisk tid byggedes et kapel, forårsaget af kildedyrkelsen, der i alt fald dengang må have fundet sted.³⁾ Dette kapel kan godt være indviet til St. Gertrud, og derefter har kilden også fået dette navn.

H. K. Kristensen.

1) Francis Beckett: Danmarks Kunst I 219. 2) Poul Nørlund: Gyldne Altre 49, 75, 82, 97 f. 3) Jævnfør Olaf Olsen: Hørg, hov og kirke 244.

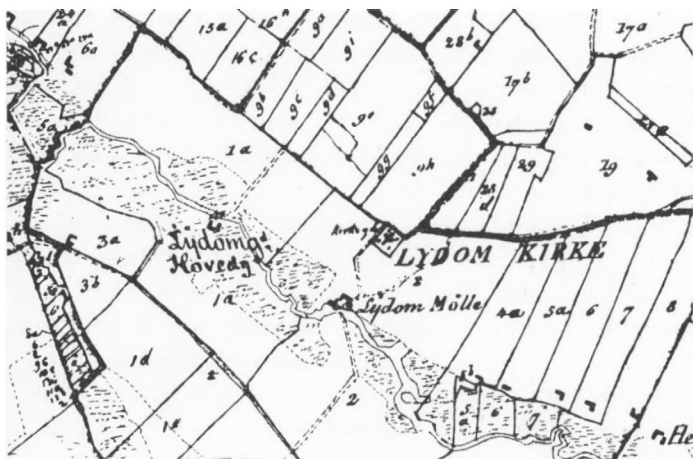
LYDUM KAPEL OG LYDUMGÅRDS FORSTROG

I sin tid har der stået et kapel i Lydum, en kirkelig bygning, foruden selve sognekirken. Denne oplysning findes i Rigens forfølgingsbog for 26. nov. 1541.¹⁾ Ejeren af Lydumgård, Henning Quitsow, fremlagde da et domsbrev af Vester Horne herred, som herredsfogden Jens Barfod (Sædding Storgård) havde udstedt. Sagen drejede sig om et »register«, (vist et laughævd) over Lydumgård og Lydumgårds ejendomme, hvilket register Jens Barfod havde dømt skulle stå ved magt.

Efter de store forandringer, der er sket på stedet siden middelalderen som hedens forsvinden, kirkebyens fremståen m. m., er det vanskeligt med sikkerhed at kunne fastslå, hvor kapellet har stået efter den beskrivelse, som domsbrevet giver. Ret sikkert kan det dog lykkes. Først tales der om gårdens rette tilliggelse fra det dige, »som løber fra Tarp (Lunde sogn) oc wender paa Møldam oc siden tiill then gamble mølle demynge« (dæmning). Videre fra den gamle dæmning gik skellet »mellem grøn jord« op til den »haarde hede« indtil den vej, der løber til møllen (antagelig vejen fra Tarp, da det er jord syd for åen, her er tale om). Fra vejen gik skellet videre til Yllebeck (nu: Ilebæk) og langs bækken til det sted, hvor den udmundede i åen mellem gårdens enghave og naboenghaven, som hørte under en af Lydumgårds fæstebønder i Rærup. Yllebæk er det lille vandløb, der kommer inde fra Sønder tarp, løber nord for den nuværende såkaldte Brænderigård og videre mod vest, og som Lydum-Nr. Nebel vejen svinger hen over på det sted, hvor vejen passerer bygrænsen til Rærup. Hermed var Lydumgårds jord syd for åen påvist.

Domsbrevet fortsætter: »Item alle the agger, som ligger fra Capellen oc til kirken, som wender neder til gaarden med den synder ende oc met then nør ende neder til heden, i deres lengde oc brede, som de af arrildz tiidt wereth haffuer«. Videre nævnes gårdens jord længere mod øst, nemlig »alle the agger, som løber fra Lydom kircke og wender po hedhe«. Videre gik skellet ved et stykke ubrugt jord, der lå indtil 4 agre, »som ligger til smeden«. Dernæst alle agre mellem kirken og Koberberig (Kobbeltbjerg, en ejendom tæt derved hedder nu Hekkenfeld) og alle agre fra Kobbeltbjerg til »Verymandz høffue« og fri græsgang helt til Lyne.

Lydum kapel og Lydumgårds forstrog

Udsnit af kort, tegnet efter matrikelskortene 1842. Åen løber forbi møllen og Lydumgård. Ilebæk ses længst til venstre, skellet mellem mat. nr. 1a og 6a findes tæt ved øverste venstre hjørne.

Kapellet har altså ligget nord for åen og længst til vest i marken, men åbenbart ikke hvor skellet nu går mellem Lydumgårds tidligere jord og Lydum landsbys jord (dvs. skellet mellem mat. nr. 1a og 6a); thi der siges udtrykkeligt, at agrene øst for kapellet (der løber syd-nord) »wender neder tiill garden met then synder ende«. Havde kapellet stået ude ved det nuværende markskel, havde agrene mod syd løbet ned til åen. Der kan dengang have været hede mellem herregårdens og landsbyens marker, eller en eller anden proprietær kan senere have rykket skellet længere mod vest.

Kapellet har altså stået ganske tæt ved Lydumgård – og kun godt $\frac{1}{2}$ km fra Lydum kirke.

Et kapel er en kirkelig bygning med en begrænset ret til dér at foretage dåb og begravelse. Mange blev bygget til bestående storkirker, f. eks. var der bygget så mange til Ribe domkirke, at de dannede en tæt række

ved kirkens sydside og ligeledes ved nordsiden. Senere sammenføjedes kapellerne i hver række således, at de kom til at danne de nuværende sydlige og nordlige ydre sideskibe. Af fritstående kapeller var der adskillige, de kunne være knyttet til undergørende kilder som Sct. Gertruds i Torstrup.

Her i Lydum var det utvivlsomt en af stormændene på Lydumgård, der engang i den katolske middelalder opførte kapellet. Med ret stor sandsynlighed kan man gisne om, når det er sket, og hvem der har bygget det. Lydumgård er en af de ældste herregårde i Varde syssel. Den var i sin tid omgivet af dobbelte grave, og betydelige stormænd af slægten Munk-Lange ejede den. I 1400-tallet var det rigsråd, ridder Gunde Nielsen, der også havde store len, bl. a. Vardehus og Vester herred. I hans tid, eller måske i hans faders Niels Thomesens tid, stiftede den udbredte familie et frændegilde for dens medlemmer i Varde syssel. Der afholdtes en årlig sammenkomst, hvor der på andendagen blev holdt messe. Gildet stiftedes i den hellige Birgittes navn (den svenske helgeninde). 1460 stiftede et andet medlem af slægten, kantor Jep Iversen Lange, et nyt kapel i Ribe domkirke med en daglig messe for alle levende og døde »af then frænder gildhæ och samfwundh, som nu holdæs indhen Wardsysæl«, og kapellanen, som forrettede messetjenesten ved kapellet i Ribe, skulle tillige hvert år »søgæ thet frendher modæ i Wardsysæl, som förræ ær neffndh, och syæ [sige] mæssæ paa then annæn dagh for thønwm«. Det var altså ikke Lydum sognepræst, der skulle fungere. Dr. O. Nielsen skriver i Danske Samlinger I, side 131 (1865): »Desværre vides intet andet om gildet, end at det var stiftet. Hvor den årlige sammenkomst holdtes, vides ikke heller; men man fejler næppe med at antage, at det var på Lydum-

gård som familiens stamsæde og bolig for den da mest fremtrædende mand deri«.

Det må siges, at O. Nielsens hypotese i høj grad er styrket ved konstateringen af et kapel lige uden for hovedgården. Og hypotesen forklarer ligefrem, hvorfor kapellet er oprettet. Det er for, at familien heri kunne holde den foreskrevne årlige messe. Samtidig må det være givet, at kapellet var indviet til Sct. Birgitte.

1541 er vi kommet ind i den lutherske tid, da man ikke længere læste messer for afdøde, og kapeller, ja kirker udslettedes. Da sognepræsten et hundrede år senere skrev om sognet til Ole Worm, nævner han ikke ét ord om kapellet. Nej, da var det forlængst forsvundet, antagelig nedrevet af Henning Quitzow.

Domsbrevet nævner en ejerrettilighed, som nok vil forundre adskillige nutildags, nemlig *Lydumgårds forstrog*. Den nævnes i forbindelse med Lydum mølle, som gården ejede, »med dam og damsbund, flodmål og støvning [opstemning af vandet] oven og neden så højt, som hun [åen] højst støves kan, som hun af arilds tid været haver, eftersom den gamle mølledæmning udviser, og ingen støvning at støve oven for mig [Quit-zow] til skade i nogen måde... item fri fiskeri i mølledam og i åen langs op, og ingen mand at fiske derudi enten med garn eller andet fiskeri, hvad som helst nævnes kan, uden de som Lydumgård haver i hævd og værge; item fri fiskeri i Lydum å fra baghølet og langs neder ad åen til Arnager å²) og siden til fjorden [Ringkøbing fjord], og ingen mand at have der gårde [lakse- eller ålegårde] eller støvning imellem fra møllen og ind til fjorden, og kendes han [Quit-zow] for en fri forstrog og fiskeri her til Lydumgård lige så fri, som det af arilds tid været haver«.

Denne omfattende forstrogret er en ældgammel middelalderlig foreteelse. Også Vardehus havde en så-

dan over Varde å, begyndende så langt mod øst, som dens jorder strakte sig, men så videre med åen mod vest lige til dens udløb i Ho bugt, ja, til Sortbjergodde (» æ swot broj«), det er fremspringet mellem Myrtue og Marbæk. Den gav Vardehus ret til voddræt på begge sider af åen. Der synes at være nogen slægtskab mellem forstogsret og forstrandsret. Den middelalderlige forstrandsret var anderledes omfattende end den, der efter enevældens indførelse hjemledes i grevernes og friherrens privilegier, se herom min »Gamle sydvestjyske fiskerlejer«, s. 9.

Både Lydum kapel og forstrandsretten vidner om Lydumgårds betydning og indflydelse i middelalderen.

H. K. Kristensen.

1) Trykt i Det kgl. Rettertings domme og Rigens forfølgninger fra Christian III's tid. Ved Troels Dahlerup (1969), s. 703ff.

2) Arnager å er Aner å, som Lydum (Skrumsager) å udmunder i. Aner å var oprindelig en vig af Ringkøbing fjord.